

СТАНОВЛЕННЯ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Леся ЛОГУШ, Галина ПИЛИП,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
 м. Чернівці (Україна)

Євгенія НАЗИМОК, Василь СТЕФАНЧУК,

Володимир МОЙСЮК, Ярослав СТЕФАК,

Леонід ЮРЧУК,

ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет»,

м. Чернівці (Україна)

1722642@mail.ru, ppgalina@ukr.net.

zhenya-gorash@mail.ru vasil.stefanchuk@ukr.net.

vova-62.09m@mail.ru stefak.jar@mail.ru test34567@ukr.net.

FORMATION OF MEDICAL EDUCATION IN UKRAINE

Lesya LOHUSH, Galina PILIP,

Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University, Chernivtsi (Ukraine),

Yevheniya NAZIMOK, Vasil STEFANCHUK,

Vladimir MOYSYUK, Jaroslav STEFAK,

Leonid YURCHUK,

Higher State Educational Establishment of Ukraine

„Bukovinian State Medical University”, Chernivtsi (Ukraine),

Логуш Леся, Пылып Галина, Назимок Євгенія, Стефанчук Василь, Мойсюк Володимир, Стефак Ярослав, Юрчук Леонід. Становлення медичного образования України. Исследовано историю становления развития украинского медицинского образования и влияние на этот процесс различных исторических событий. Встановлены исторические этапы в реформировании высшего медицинского образования.

Освещены особенности организации учебного процесса в различных медицинских учебных заведениях на каждом этапе развития государства и образовательной политики, что дает возможность правильно оценивать позитивные и негативные тенденции формирования опыта во всех областях государственной политики для создания современных, прогрессивных моделей функционирования Украины и национального образования. Проанализировано организацию и становление медицинского образования в Украине как необходимого компонента в развитии прогрессивного, квалифицированного и здорового общества.

Ключевые слова: *развитие образования, медицинское образование, учебные заведения, медицинские специалисты, студенты, государство.*

Постановка проблеми. Коли аналізуєш своє минуле, можеш уникнути багато помилок у побудові свого майбутнього розвитку. Українська держава протягом століть формувалась у різних політичних і соціально-економічних умовах. Важливо правильно оцінювати позитивні та негативні тенденції формування досвіду у всіх галузях державної політики для створення сучасних, прогресивних моделей функціонування своєї країни.

Мета статті – виділити і проаналізувати етапи становлення української медичної освіти під час історичних змін на даній території.

Джерельною базою є наукові дослідження різних аспектів функціонування освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Огнев'юк), розвитку медичної освіти в Україні на різних історичних етапах (О. Волосовець, Ю. Поляченко, Г. Пилип), присвячені проблемам якості медичної освіти (М. Банчук, М. Білинська, І. Булах), формуванням державної політики країни у працях В. Журавського, В. Гальперіної, впливу Болонського процесу на систему медичної освіти в Україні (Ю. Вороненко, В. Москаленко, О. Панасенко), впливу інтеграційних процесів на розвиток університетської та професійної

освіти в Україні (С. Сисоєва, О. Шовкопляс).

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо розглянути становлення та розвиток медичної освіти, як важливого компоненту у формуванні успішного та здорового суспільства в Україні, то ми поділяємо точку зору вчених (О. Волосовець, В. Москаленко Г. Пилип), які виділяють декілька особливих етапів¹.

Першим етапом, вважають науковці, що досліджували даний період розвитку країни, є кінець шістнадцятого століття, коли в Російській імперії було створено перші заклади по підготовці лікарів без участі урядових структур – на території України поблизу Львова – Замойська академія (1594 р.), на Волині – Острозька школа (1576 р.), Єлизаветградська медико-хірургічна школа (1787-1797). Відомий діяч і меценат, кн. Костянтин Острозький заснував Острозьку школу, яка пізніше переросла в Греко-слов'янську Академію, де викладались граматики, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, астрономія та музика. Лише Львівський університет з медичним факультетом (1773 р.) був відкритим за рішенням австрійського уряду, та у 1805 році приєднаний до Краківського. У період з 1784 по 1805 роки медичний факультет готував лікарів за австрійською програмою,

¹ Volosovecz' O. P. "Problemy` ta perspekty`vy` rozvy`tku vy`shhoiy medy`chnoyi shkoly` v Ukrayini" [Problems and prospects of higher medical education in Ukraine], *Problemy` medy`chnoyi nauky` ta osvity*, 2003, N. 1, P. 4 -7.

традиційною для середньовічних університетів. Курс навчання тривав сім років, із яких три перші – це студії на обов'язковому філософському факультеті, а наступні чотири роки вивчалися фахово-орієнтовані дисципліни (анатомія, фізіологія, фармакогнозія, патологія) та спеціальні – хірургія, акушерство, та ін.² З 1805 по 1918 рр. навчання здійснювалося згідно з новою програмою, як у Варшавському університеті і тривало 5 років, було створено 14 кафедр, запроваджено вивчення нових предметів (біологічної хімії, гістології з ембріологією, патологічної анатомії, гігієни, шкірно-венеричних хвороб, педіатрії, нервових та психічних хвороб, оториноларингології, стоматології)³.

Другий етап розвитку медичної освіти розпочався з реформування державного управління в Російській імперії. З появою галузевих міністерств система управління медичною справою роз'єдналася: лікувальні установи були підпорядковані Міністерству внутрішніх справ (Експедиція державної медичної управи), а медична наука та підготовка кадрів – Медичній раді. Ця відокремленість зберігалася майже 130 років. За цей період були відкриті університети з медичними факультетами – це Харківський (1805 р.), в Києві – університет святого Володимира (1834 р.) з медичним факультетом у 1841 році, Одеський (1865 р.), відновлений – Львівський (1894 р.). У залежності від політичного стану імперії університети набували та втрачали свою автономність, але університетські статuti сприяли значному підвищенню якості навчання і рівня підготовки лікарів (поява нових клінічних кафедр, курсів, навчання в умовах поліклініки)⁴. Викладачі медичних факультетів були всебічно освіченими людьми, висококласними фахівцями, досвідченими педагогами і прищеплювали своїм студентам зерна високої духовності, гуманістичні погляди, чуйне ставлення до хворих.

Велике значення у розвитку медичної освіти мали лікарські товариства. Харківське медичне товариство (1861 р.) займалося розповсюдженням медичних знань серед населення, сприяло вдосконаленню наукових знань лікарів. Товариство київських лікарів разом зі студентами медичного факультету Київського університету (1881 р.) організували створення служби швидкої допомоги, займалися санітарно-просвітницькою діяльністю.

На початку ХХ ст. в українських містах Російської імперії було 29 вищих навчальних закладів, у яких нараховувалося близько 35 тис. студентів. На третьому етапі (1917-1919 рр.) український уряд спрямував свою діяльність на українізацію освіти⁵. У всіх навчальних закладах предмети викладались українською мовою і на перше місце висувались національні пріоритети. Перший міністр охорони здоров'я України (Міністерство Народного Здоров'я і Опікування – створене в травні 1918 р.) Всеволод Любінський (1840-1920) також і в медичній сфері провадив курс на українізацію держави. Але часу

на вдосконалення освіти та реалізацію нових, прогресивних задумів не було. Міністерство Народного Здоров'я і Опікування ставило перед собою важливіші завдання того часу: поліпшення санітарного становища краю, боротьба з епідемією холери, вирішення питання величезного браку медикаментів і санітарно-гігієнічних засобів.

На той час на Західній Україні діяло 4 вищих навчальних заклади: Львівський університет, Львівський політехнічний інститут (1844 р.), Ветеринарна академія в Дублянах (1855 р.), Чернівецький університет (1875 р.)⁵.

Наступний етап розвитку освіти в тому числі і медичної пов'язаний з діяльністю радянської держави та політизацією всіх навчальних закладів. У цей період проводились "чистки" представників старої медичної інтелігенції, що призвели до втрати кваліфікованих фахівців та нестачі професорсько-викладацького складу. При вступі у вищі навчальні заклади перевага надавалася вихідцям з робітничо-селянського середовища навіть без базової освіти, що в подальшому вплинуло на рівень підготовки майбутніх лікарів⁶. Наркомат освіти України визначив у 1920 р. два типи вищих учбових закладів (академії та інститути теоретичних знань). Але не була розроблена єдина структура організації навчального процесу. Був введений бригадно-лабораторний метод навчання за семінарським типом, лекції були другорядними, державні іспити то скасовувались то знову поновлювались. Навчання тривало 3-4 роки. Практично через кожні 2-3 роки всю систему підготовки лікарів переглядали та поновлювали, жоден випуск не проходив учбовий план по одній системі.

У 1930-ті рр. відновилася університетська освіта, відновлено присудження наукових ступенів кандидатів і докторів наук, а також наукові звання професорів і доцентів. Основними формами навчання й контролю знань стали лекції, семінарські, практичні й лабораторні заняття, виконання курсових і дипломних проектів, іспити, заліки.

На початок 1941 р. система охорони здоров'я Української РСР налічувала 29000 лікарів та 91000 середніх медпрацівників. Навчання медичних фахівців відбувалось у 16 медичних інститутах, 4 інститутах удосконалення лікарів та фармацевтів, і 45 науково-дослідних інститутах республіки. Разом з тим було закрито Український інститут охорони здоров'я в Харкові, заборонено вести статистичний облік захворюваності і смертності людей. У 1945 р. в Україні налічувалося 4780 амбулаторно-поліклінічних закладів та понад 800 санітарно-епідемічних станцій, де працювало до 12000 тис. лікарів. У 1950 р. у лікувально-профілактичних установах України вже працювало 48600 лікарів та 136400 чол. середнього медичного персоналу. У 1970-х рр. ХХ ст. на кожних 300 жителів республіки припадало по 1 лікарю та 3 фахівці середнього медичного персоналу⁷.

Для покращення рівня практичної підготовки ліка-

²Ibid.

³Klos L.Ye. "Rozvytok medychnoyi osvity na zaxidnoukrayins'ky'x zemlyax u XIII – XIX st." [Development of medical education in West-Ukrainian region in XVIII – XIX centuries], *Visnyk L'vivskogo universytetu, Seriya pedagogichna*, L'viv, 1996, Vyp. 13, P. 27-33.

⁴Lohush L. H. "Periodyzatsiia stanovlennia i rozvytku medychnoi osvity v Ukraini" [Periodization of establishment and development of medical education in Ukraine], *Naukovyi visnyk ChNU, Pedagogika ta psykholohiia: zb. nauk. pr.*, 2007, Vyp. 362, P. 107-111.

⁵Pylyp H. M. "Reorganizatsiia vyshchoi medychnoi osvity v Ukraini naprykintsi XX stolittia" [Reorganization of higher medical education in Ukraine in the late XX century], *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: zb. nauk. pr.*, Chernivtsi, ChNU, 2008, Vyp. 393, Pedagogika ta psykholohiia, P. 91-96.

⁶Volosovecz O. P. "Problemy ta perspektyvy rozvytku vyshchoi medychnoi shkoly v Ukraini" [Problems and prospects of higher medical education in Ukraine], *Problemy medychnoi nauky ta osvity*, 2003, N. 1, P. 4-7.

⁷Zdravooxraneny'e y medytsynskaya nauka v Ukraynskoj SSR [Health and medieval science in the Ukrainian SSR], Pod red. d.m.n. A.E. Romanenko, Kyiv, 1987, Tom 1, P. 479.

рів у 1969 році на всіх медичних факультетах було введено інтернатуру, що підвищило практичну підготовку майбутніх лікарів до професійної діяльності.

Же у 1980-х рр. в Україні діяло 146 вищих навчальних закладів, з них вузів по охороні здоров'я – 15. Під час реорганізації вищої медичної школи в Україні було відкрито у всіх медичних вузах по чотири факультети – це лікувально-профілактичний, санітарно-гігієнічний, факультет охорони материнства і дитинства та одонтологічний. Також була створена єдина державна система охорони здоров'я України, що включала в себе лікувальну справу, санітарно-протиепідемічне обслуговування населення, підготовку медичних кадрів та розвиток медичної освіти³.

Ця система діяла протягом 70 років. Централізоване управління цією системою здійснювали Міністерства охорони здоров'я союзних республік. Реалізація такого підходу давала змогу вирішувати проблему забезпечення всіх регіонів медичними працівниками, в її межах сформувалися видатні наукові і клінічні школи, діяльність яких високо оцінювалася не тільки в СРСР, а й за кордоном. Однак така система вищої медичної освіти мала істотні недоліки, головні з яких – жорстка регламентація навчальних планів і програм, уніфікація навчального процесу, одноваріантність підручників, відсутність професійної орієнтації в змісті навчання і традиційна парадигма, «залишковий» принцип фінансування освіти, неуважність до підтримки науково-педагогічних працівників та й практика охорони здоров'я – це тільки надання медичної допомоги, а не робота у напрямку профілактики захворювання та збереження здоров'я нації². В умовах тоталітарного режиму процес навчання, особливо на гуманітарних спеціальностях і в медицині також, був край запобігливим, вища освіта страждала від формалізму і гонитви за показниками. Тому, розвиток системи медичної освіти був щільно пов'язаний зі змінами, що відбувались в суспільстві.

На початку III тисячоліття Україна переживає черговий складний етап свого розвитку. Після здобуття в 1991 році незалежності Україна почала формувати власну систему вищої освіти. Нові завдання, поставлені перед загальноосвітніми і вищими навчальними закладами, згідно Закону України «Про освіту» та в «Національній доктрині розвитку освіти в Україні в XXI ст.», вимагали якісних змін в управлінні всіма ланками системи освіти. В Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») 1993 р. вперше було окреслено шляхи оптимізації системи управління освітою на загально-державному, регіональному та місцевому рівнях, та розглядалися питання, пов'язані з доступом до вищої освіти, змістом та координацією системи вищої освіти, методами викладання, автономією вищих навчальних закладів, державним контролем за освітою, планування й фінансування освіти, демократизацією управління навчальними закладами.

У 1990-х рр. Міністерство охорони здоров'я (МОЗ) України почало працювати над основними принципами і конкретними заходами щодо реформування національної вищої медичної школи і наближення її до європейських стандартів. Зокрема, було розроблено і впроваджено кількоступеневу підготовку медичних фахівців: бакалавр (лікар-бакалавр, медична сестра-бакалавр), спеціаліст (лікар); збільшено у навчальних програмах і планах обсяг самостійної роботи студентів, скорочено до двох (замість чотирьох) кількість факультетів, здійснено перехід на півтора-трьохрічну інтернатуру. Ці зміни не були ухвалені всіма медичними закладами і тому не мали підтримки та інтенсивного розвитку⁸.

Уперше, в 1989 р., ректором Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, акад. Є. Гончаруком було проголошено ідею створення концепції неперервної медичної освіти в Україні⁹. Подальшим кроком у цьому напрямі була «Програма розвитку медичної освіти в Україні на період 1993 – 2002 рр.», яку затвердила Колегія Міністерства охорони здоров'я України та схвалена Комісією Верховної Ради України з питань охорони здоров'я¹⁰.

На початку XXI ст. Україна почала змінювати вектор державної освітньої політики в сторону європейської інтеграції. Для досягнення таких змін у системі вищої освіти, особливо медичної, на думку В. Москаленка, необхідне поєднання таких вагомих чинників: - система підготовки лікарів із системою їх використання для надання первинної, вторинної спеціалізованої і високоспеціалізованої-третинної медичної допомоги населенню; - наявність кадрових, фінансових і матеріальних ресурсів для підготовки лікарів та помічників; - наявність сучасних моделей медичної освіти¹¹.

На четвертому саміті країн-учасників Болонського процесу, який відбувся 19-20 травня 2005 р. в місті Берген (Норвегія), Україна офіційно оформила свій вступ до Болонського процесу (Комюніке конференції Міністрів країн Європи). Саме тому для подальшого розвитку медичної освіти в Україні було створено групу супроводу Болонського процесу при Міністерстві освіти і науки України та Національну групу промоутерів Болонського процесу. Наказом МОЗ України № 148 від 22.03.2004 р. «Про заходи щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої медичної та фармацевтичної освіти» було призначено базові медичні навчальні заклади з координації робіт щодо реалізації положень Болонської декларації⁹.

Національна нарада з стратегії розвитку вищої медичної та фармацевтичної освіти України за участю експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я та Всесвітньої федерації медичної освіти розробила Концепцію з реформування медичної освіти в Україні, де чітко сформовано мету реформування¹². Відповідність системи медичної освіти в Україні вимогам практичної сфери охорони здоров'я населення та підвищення якості підго-

⁸ Ponomarenko V. M., Shhborovsiky`j O. M., Yevsyeyev V. I. "Programa reformuvannya sy`stemy` oxorony` zdorov'ya Ukrayiny` i perspekty` vy`yiyi realizaciyi" [Program of health care reform Ukraine and prospects for its implementation], *Visn. socz. gigyeny` ta organizaciyi oxorony` zdorov'ya Ukrayiny*, 1999, № 2, P. 57-61.

⁹ Sy`stema bezperervnoyi medychnoyi osvity: metodologiya, upravlinnya [Continuing medical education, methodology, management], Kazakov V.M., Talalayenko O.M., Garina M.G. ta in., Donecz`k, 1994, P.175

¹⁰ Nacional`nyj medychnyj universytet imeni O.O. Bogomol`cya. Proces rozvytku medychnoyi osvity` v Ukrayini na period 1993-2002 rr. [Naionalnyy Bogomolets Medical University. The development of medical education in Ukraine for the period 1993-2002].

¹¹ Moskalenko V.F. Osvitni reformy: misiya, dijsnist`, refleksiya: monografiya [Educational reform: mission, reality, reflection. Monograph], Kyiv, 2013, 460 p.

¹² Moskalenko V.F., Yavorovs`kyj O.P., Bulax I.Ye., Ostapyuk L.I. "Modernizaciya navchal`nyh planiv i programpidgotovky likariv vidpovidno do novoyi paradygmy rozvytku yevropejs`kogo osvitniogo prostoru" [Modernization of curricula and training programs for doctors under the new paradigm of development of the European educational space], *Medy`chna osvita*, 2013, N. 2, P. 29-32.

товки медичних кадрів шляхом введення ефективної системи організації навчального процесу; гармонізація вітчизняної медичної освіти вимогам Європейського Союзу.

Висновок. Аналізуючи стан національної системи медичної освіти в контексті історичних змін, що відбувались у європейській та світовій економіці, було виділено п'ять етапів розвитку медичної освіти України. У кожному історичному етапі були виставлені основні особливості розвитку освіти, а це дає підстави зауважити, що саме освіта покликана сприяти формуванню інтелектуального потенціалу нації, всебічному розвитку особистості як найвищої цінності суспільства, стати могутнім фактором розвитку духовної культури українського народу. Однак, наближаючись до європейських стандартів, не можна втратити ті позитивні якості освіти, які відрізняють нашу країну, необхідне розумне заповнення кращого і того, що саме потрібно змінити в системі медичної освіти України. Адже освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту і здоров'я людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності української держави на міжнародній арені.

Lohush Lesya, Pilip Galina, Nazimok Yevheniya, Stefanchuk Vasil, Moysyuk Vladimir, Stefak Jaroslav, Yurchuk Leonid. Historical analysis of medical education. The article is devoted to the history of the Ukrainian medical education under the influence of historical events in the area. Were given historical stages and their characteristics in the development and reform of higher education, including medical education.

The first stage of medical education is characterized by the creation of the first institutions in the preparation of doctors in Ukraine (Zamoyski Academy (1594), School of Ostrog (1576) Yelyzavethradskaya medical-surgical school (1787-1797) - Russian Empire and Lviv University with medical faculty (1773) was opened by the decision of the Austrian government).

In the second stage were open universities with medical faculties - it Kharkiv (1805) And Kharkov Medical Society (1861)., In Kiev - University of St. Vladimir (1834). From the medical faculty in 1841 and the establishment of emergency services (1881)., Odessa (1865). The third stage (1917-1919) characterized Ukrainization all education, and the fourth - of the operations of the Soviet state and the politicization of education. The next stage of medical training occurs at the end of the twentieth century and the independence of Ukraine.

XXI century was the next step in the development of national medical education, which is aimed at European integration. The article highlights the features of the educational process in different medical schools at every stage of development and state education policy that makes it possible to properly evaluate the positive and negative trends in the formation of experience in all areas of public policy to create a modern, advanced models of functioning of the country and national education.

Key words: development, medical education, educational institutions, medical professionals, students, state.

Логуш Леся - кандидат педагогічних наук, асистент кафедри фізичної реабілітації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Коло наукових інтересів: розвиток медичної освіти, методика викладання у медичних навчальних закладах, освітня політика держав. Автор 38 наукових праць, статей.

Lohush Lesya. - Ph.D., assistant of physical rehabilitation department of Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University. Research interests: development of medical education, methods of teaching in medical schools, educational policy. The author of 38 scientific articles.

Пилип Галина - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри безпеки життєдіяльності Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Коло наукових інтересів: розви-

ток медичної освіти, методика викладання у медичних навчальних закладах, основи здорового способу життя. Автор 68 наукових праць, статей.

Pilip Galina - Ph.D., assistant professor of life safety department of Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University. Scientific interests: development of medical education, methods of teaching in medical schools, the foundations of a healthy lifestyle. The author of 68 scientific articles.

Назимок Євгенія - кандидат медичних наук, асистент кафедри медицини катастроф та військової медицини Вищого державного навчального закладу «Буковинський державний медичний університет», кандидат медичних наук. Автор понад 70 друкованих наукових і методичних праць, у тому числі 2-х навчальних підручників з грифами МОЗ, МОН України. Коло наукових інтересів: топографічна анатомія, ембріологія.

Nazimok Yevheniya - Ph.D., assistant of the Department of Disaster and Military Medicine Higher State Educational Establishment of Ukraine „Bukovinian State Medical University”, Chernivtsi (Ukraine). Author of more than 70 published scientific and methodical works, in addition, 2 textbooks with the stamp of the Ministry of Health, Ministry of Education of Ukraine. Research Interests: topographic anatomy, embryology.

Стефанчук Василь - асистент кафедри медицини катастроф та військової медицини Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет». Автор понад 15 друкованих наукових і методичних праць. Коло наукових інтересів: медичне забезпечення військ, соціальна медицина та громадське здоров'я.

Stefanchuk Vasil - Assistant of the Department of Disaster and Military Medicine Higher State Educational Establishment of Ukraine „Bukovinian State Medical University”, Chernivtsi (Ukraine). Author of more than 15 published scientific and methodical works. Circle of scientific interests: medical support, social medicine and public health.

Мойсюк Володимир - асистент кафедри медицини катастроф та військової медицини Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет». Автор понад 15 друкованих наукових і методичних праць. Коло наукових інтересів: медичне забезпечення військ, соціальна медицина та громадське здоров'я.

Moysyuk Vladimir - Assistant of the Department of Disaster and Military Medicine Higher State Educational Establishment of Ukraine „Bukovinian State Medical University”, Chernivtsi (Ukraine) Author of more than 20 published scientific and methodical works. Circle of scientific interests: medical support, social medicine and public health.

Стефак Ярослав - доцент кафедри медицини катастроф та військової медицини Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет», кандидат медичних наук. Автор понад 10 друкованих наукових і методичних праць. Коло наукових інтересів: медичне забезпечення військ, соціальна медицина.

Stefak Jaroslav - PhD, Assistant of professor of the Department of Disaster and Military Medicine Higher State Educational Establishment of Ukraine „Bukovinian State Medical University”, Chernivtsi (Ukraine). Author of more than 10 published scientific and methodical works. Circle of scientific interests: medical support, social medicine.

Юрчук Леонід - асистент кафедри медицини катастроф та військової медицини Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет». Автор понад 5 друкованих наукових і методичних праць. Коло наукових інтересів: медичне забезпечення військ, соціальна медицина.

Yurchuk Leonid - Assistant of the Department of Disaster and Military Medicine Higher State Educational Establishment of Ukraine „Bukovinian State Medical University”, Chernivtsi (Ukraine). Author of more than 5 published scientific and methodical works. Circle of scientific interests : medical support, social medicine.

Received: 21. 03. 2017

Advance Access Published: April, 2017

© L. Lohush, G. Pilip, Y. Nazimok, V. Stefanchuk, V. Moysyuk, J. Stefak, L. Yurchuk, 2017